

Az aphrodisziaszi Szebaszteion

Monumentális monográfia egy monumentális emlékműről. Aphrodisziasz Törökország délnyugati részén található antik város, ma beépítetlen, nagyrészt már feltárt romterület. Az ásatásokat a New York University végzi, az eredmények publikálása az Aphrodisziasz c. sorozatban történik meg, melynek ez a monográfia a 6. kötete.

A szakrális célú Szebaszteion (latinul Augusteum) feltárása 1979-84 között történt meg, és ez az első teljes publikálása.¹ Összesen 80 márványdombormű került napvilágra életnagyságú alakokkal díszítve. A hatalmas épületegyüttes Aphrodité Prométornak (latinul Venus Genetrix), a római császároknak (görögül theoi Szebasztoi) és a népnek (démosz) volt szentelve. A domborműveken görög és római témák váltakoztak: római császárok, görög istenek és hőszok, különböző allegóriák és perszonifikációk. Az ábrázolások a város viszonyát fejezik ki a római császári hatalomhoz, valamint a helyi és hellenisztikus hagyományokhoz. Az építkezés konkrét indítékát nem ismerjük, általában viszont nyilvánvalóan a császárkultuszt szolgálta.

Az épületegyüttes létrehozása Kr. u. 20–60 között zajlott le, és Aphrodisziasz két vezető családjá finanszírozta. Az egyik család (Euszebész és Menandrosz) a díszkaput (propylon) és az északi porticust építette, a másik (Attalosz és Diogenész) a templomot és a déli porticust. Mindez a fennmaradt feliratokból állapítható meg. A két porticus egy 14 m széles és 82 m hosszú felvonulási utat fogott közre, mely a díszkaputól a templomig vezetett. E két utóbbit Tiberius alatt építették, míg a porticusok építése Nero koráig húzódott el, és teljesen akkor sem fejezték be. Az épületegyüttes a IV. század közepéig állt fenn, amikor is egy földrengés az északi porticust romba döntötte. A déli porticust tovább használták kereskedelmi célokra (boltok, műhelyek költöztek bele), míg a VII. században egy újabb földrengéstől az is összedőlt és elhagyatottá vált.

¹ Magyarul olvasható a témához: Gesztelyi Tamás: Uralkodói erények az aphrodisziaszi Szebaszteionban. In: Róma polgárok és uralkodók képi üzenetei. Szerk. Gesztelyi Tamás–Varga Teréz. Agatha XXII. Debrecen 2007, 107–120.

A díszkapu két szintes volt, a három átjáróját 12 ión oszlop övezte. Az emeleti szinten 12 korinthuszi oszlop tartotta az oromzatot és a koszorúpárkányt. Az oszlopok közé legalább 16 szobor volt állítva, melyeknek részben a töredékei, részben a feliratos bázisai fennmaradtak (Aphrodité, Aineasz, császárok és családtagjaik). A porticusok 80 méter hosszúak, 7 méter mélyek és 12 méter magasak voltak. Három szintjük közül a földszint nyitott volt, míg az emeletiek zártak, ahol a féloszlopokkal díszített pillérek közé domborműveket helyeztek. A felvonulási út végében állt a templom, mely magas pódiumra emelt korinthuszi oszlopaival teljesen római mintát követett. Ennek magyarázatul szolgálhat, hogy a városi arisztokrácia tagjai gyakran megfordulhattak Rómában akár látogatóként, akár követként, mely során megismerkedhettek a város reprezentatív építményeivel.

A monográfia gerincét a tetemes mennyiségű dombormű leírása alkotja. Az északi porticus második emeletét Nero és az olümposzi istenek, ill. perszonifikációk (Hémera, Ókeanosz, Niké), az első emeletét pedig a birodalom népeinek perszonifikációi díszítették (ehhez hasonló volt Rómában a *simulacra gentium*). Ezen a nagyon hiányos oldalon az eredetileg 50 nemzetet ábrázoló domborműből 17 nép nevének felirata, és részben ábrázolása maradt fenn (köztük a dákoké is). Értelmük: a hódító császár hatalma keletől nyugatig és északról délig valamennyi népre kiterjedt.

A déli porticus első emeletén a görög mitológia hőstörténetei sorakoztak, míg a másodikon az istenek és a császárok alakjai. Itt, különösen az első emeleten a helyi jelleg jobban érvényesült, mint az északi porticus ethné (nemzet) ábrázolásain. Az 51 teljes vagy töredékes mitológiai témájú dombormű az egyik legnagyobb és legteljesebb fennmaradt ilyen jellegű együttes az antikvitásból. Egy határozott képprogram megállapítására azonban így sem nyújt lehetőséget.² A templom melletti domborműveken feltűnik Anchiszész, Aphrodité és Aineasz, tehát a római eredetmonda legfontosabb alakjai. A legtöbbször szereplő hérosz Héraklész és Dionüszosz, de előfordulnak még Triptolemosz, Bellerophón, Polüphemosz, Meleagrosz, Achilleusz, Ajax stb. Mivel mindeddig nem sikerült a sorrendjük logikáját megállapítani, felmerül az az értelmezés is, hogy pusztán díszítő szerepet töltöttek be a hosszú falfelületen. Egyes történeteknél bizonyosan szerepet játszott az, hogy Kis-Ázsiához kötődnek, pl. a Trójai háború eseményei, vagy a Nüszai nimfák a kis Dionüszossal. Másoknál általánosabban az állapítható meg, hogy a legjelentősebb pánhellén alakok voltak, mint Dionüszosz és

2 Az első 12 tábla egységének római értelmezésére történt kísérlet: Gesztelyi Tamás, Köbe vésett Aeneis. In: Irodalom és képzőművészet a korai császárkorban. Szerk. Gesztelyi Tamás. Agatha XXVI. Debrecen 2012, 121–131.

Héraklész. Talán szerepel az ábrázoltak között Ninosz is, aki Aphrodisiasz mondabeli alapítója volt.

A déli porticus 2. emeletén 52 dombormű az isteneket és a császárokat ábrázolta, mintegy egy sorba állítva az utóbbiakat az előbbiekkal. A már istenné avatott és a még élő uralkodók nincsenek megkülönböztetve egymástól. Isteni meztelenségben jelennek meg patetikusan és a hellenisztikus panegürikoszok modorában. Claudius és Nero új Achilleuszként vannak ábrázolva, amint egy-egy legyőzött provincia perszifikációját tartják karjaikban. Egy másik táblán Nero és Britannicus Dioszkurosokként jelennek meg. A győzelem istennője, Niké több ízben is látható hol tropaionnal, hol koszorúval kezében, melyet a győztes császár felé nyújt. Több domborművön a szándékos lefaragás nyomai láthatók, különösen az áldozati jeleneleknél és a genitáliáknál. Ez a kereszténység számlájára írható censúra következménye.

Egészében az emlékmű arra világít rá, hogy a Római Birodalom milyen fogadtatásra talált egy kisázsiai város helyi elitjénél, és hogyan jelennek meg a császárok és családtagjaik helyi kompozíciókban. Az északi oldal a birodalom tisztán római vízióját mutatja, míg a déli oldalon a császárok szerepének hellenisztikus koncepciója jelenik meg. A császárok a görög mitikus történelem természetes folytatóivá válnak, és egy épületszintre vannak helyezve. A hellenisztikus vizuális nyelv mellett a római ideák és formák jelennek meg a nemzetek sorozatban, a templom külső megjelenésében, a szigorú axialitásában, a császárok portréiban, a senatus és római nép, illetve Aineasz tógás alakjaiban, Dea Romában és az ikreket szoptató farkas alakjában.

A kötetet gazdag bibliográfia és különböző mutatók zárják. Külön említést érdemelnek a táblák, melyek minden darabról kitűnő minőségű illusztrációkat tartalmaznak. Ezen kívül a szöveges részben ugyanezekről és a domborművek rekonstruált elrendezéséről rajzok is találhatók.

R. R. R. Smith: *The Marble Reliefs from the Julio-Claudian Sebasteion (A iulius-claudiusi Sebasteion márvány domborművei)*. Aphrodisias VI. Philipp von Zabern, Darmstadt/Mainz 2013. 373 oldal 175 tábla.

Gesztelyi Tamás